

КОНЦЕПТУАЛЬНО-МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО АНАЛІЗУВАННЯ МІГРАЦІЙНИХ ДЕТЕРМІНАНТ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ КРАЇНИ*

CONCEPTUAL AND METHODOLOGICAL APPROACHES TO ANALYSIS OF MIGRATION DETERMINANTS OF SOCIO-ECONOMIC RESILIENCE OF COUNTRY

У статті обґрунтовано підходи до дослідження міграції як чинника розвитку, що дозволяє розробляти методичні рекомендації з оцінювання її впливу на соціально-економічну резильєнтність. Міграцію як чинник розвитку можна розглядати за підходами втрат, стабільності, відновлення, балансування і прогресивізації. Кожному підходу відповідають концепти – ризикогенний, стійкості, резильєнтності, сталості, проактивності. Виділення підходів дало змогу визначити специфіку концепту соціально-економічної резильєнтності. Міграційні детермінанти резильєнтності можуть бути стимулятором чи дестимулятором розвитку. У залежності від цього визначено базові й ситуативні умови. Соціально-економічна резильєнтність має тісний взаємозв'язок зі стійкістю: чим більший позитивний досвід реакцій на виклики, тим стійкішими є суспільство, економіка і держава. Виходячи з концептуального розуміння міграції як чинника розвитку, виокремлено базові методичні підходи до оцінювання її впливу на соціально-економічну резильєнтність – «безпекових причин міграції», «характеру міграційних процесів» та «наслідків міграції».

Ключові слова: міграційні детермінанти, чинник розвитку, соціально-економічна резильєнтність, стійкість, міграційна безпека.

The approaches to the study of migration as a development factor, which allows for the development of methodical recommendations to assessing its impact on socio-economic resilience, in the article is substantiated. Migration as a factor of development can be considered according to basic approaches – from the standpoint of losses, stability, recovery, balancing and progression. Each approach corresponds to a concept – risky, resistance, resilience, sustainability, proactiveness. The selection of approaches made it possible to determine the specificity of the concept of resilience and to substantiate the meaning of socio-economic resilience as the ability to restore society and economy in synergy, which is accompanied by the preservation of a certain social (gender-age composition, social stratification by income, property, education, profession, access to social services etc.) and economic (market conditions, production, employment, spatial development) structure. Migration determinants of socio-economic resilience can be a stimulator or a destimulator of development. Based on this, basic and situational conditions are defined. To ensure the positive impact of migration on resilience, the following conditions are necessary: migration security (safe, legal and regulated migration); cyclic migration process oriented on re-emigration and selective immigration; resistance of society, economy, state (availability and mobilization of resources, pattern of development, experience of resistance and resilience). Socio-economic resilience is closely related to resistance: the greater the positive experience of responses to challenges, the more resistance society, economy and state are. Based on the conceptual foundations of understanding migration as a development factor, the basic methodical approaches to assessing its impact on socio-economic resilience are distinguished – the «security reasons for migration» approach, the «nature of migration processes» approach, and the «consequences of migration» approach. The separation of approaches made it possible to determine the perspective of scientific research based on the approach of «security reasons for migration» using the method of marginal values.

Key words: migration determinants, development factor, socio-economic resilience, resistance, migration security.

УДК 314.7:331.556:[338.2:330.342]

DOI: <https://doi.org/10.32782/dees.14-16>

Біль М.М.¹

д.е.н., старший науковий співробітник,
Державна установа
«Інститут регіональних досліджень
імені М. І. Долишнього
Національної академії наук України»

Мульська О.П.²

д.е.н., старший дослідник,
Державна установа
«Інститут регіональних досліджень
імені М. І. Долишнього
Національної академії наук України»

Bil Mariana

State Institution «M.I. Dolishnyi Institute
of Regional Research
of the NAS of Ukraine»

Mulska Olha

State Institution «M.I. Dolishnyi Institute
of Regional Research
of the NAS of Ukraine»

Постановка проблеми. Українське суспільство за роки незалежності утвердилось як міграційно-активне. У результаті сформувались численні міграційні мережі й системи, які підтримували міграцію за зовнішнім вектором на стабільно високому рівні. Але якщо міграція з 90х років XX століття була переважно циркулюючою й зворотною з характерним «заробітчанським» мотивом, то з 2014 року вона почала інтелектуалізуватись, що, зокрема, відображалось у постійному зростанні кількості освітніх мігрантів. Повномасштабне російське вторгнення в Україну

2022 року актуалізувало для українського суспільства потребу безпеки, через що міграція набула переважно вимушених причин. При відносній стабілізації лінії фронту постало питання щодо повернення частини біженців, так як людський потенціал є обов'язковим для відновлення економіки. Однією з ключових цілей Стратегії демографічного розвитку України на період до 2040 року визначено зниження зовнішньої еміграції населення. У рекомендаціях щорічних «Ukraine Recovery Conference» постійно вказується на необхідність довгострокового планування повернення біженців в Україну.

* Статтю підготовлено в межах НДР «Міграційна безпека як детермінанта соціально-економічної резильєнтності України: просторовий вимір» (№ ДР 0124U002049).

¹ ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4979-4019>

² ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1666-3971>

Однак для обґрунтування обсягів і структури міграції потрібними є наукові висновки щодо цілей – якою має бути статево-вікова, освітньо-кваліфікаційна, соціально-економічна структура населення для стимулювання відновлення України. Тому актуальною темою наукових досліджень є розробка концептуально-методичних підходів до аналізування міграційних детермінант відновлення економіки і суспільства України, що позначає термін соціально-економічної резильєнтності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Результати статті базуються на наукових дослідженнях з питань резильєнтності (Д. Череватський [5], М. Мельник, І. Залуцький [6]), причин, характеру та наслідків міграції (Я. Волоско [1], В. Поліщук [3], І. Бараняк [13]), безпекових аспектів розвитку (Т. Васильців, Р. Лупак, В. Волошин [2], А. Михненко, Н. Грущинська, Ю. Нестеряк [10]), матеріалів Державної міграційної служби України [11], Міжнародної організації з міграції [4; 8]. Також враховано результати з соціологічного обстеження іноземних дослідників Дж. Адема, Ю. Гізінга, П. Путваара на базі німецького дослідного інституту Ifo [9].

Синергуючи висновки згаданих досліджень, у статті піднімається питання оцінювання впливу міграції на соціально-економічну резильєнтність, що є основою для подальшої розробки методичних підходів та їх апробації для України.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування концепту міграції як чинника розвитку, що є основою для розробки методичних підходів до оцінювання її впливу на соціально-економічну резильєнтність, тобто відновлення економіки, суспільства й держави.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Термін «міграційні детермінанти» передбачає розгляд міграції як чинника розвитку (під розвитком розуміємо закономірну зміну, яка може бути не лише прогресивною, але й регресивною). У наукових дослідженнях автори оперують поняттями «чинник» або «фактор» (латинізм), «виклик», «рушій», «імператив» і т. д. «Детермінанта» має

англомовне походження та позначає здатність об'єкта впливати на інший об'єкт, що певним чином його суб'єктивізує. При цьому детермінанта може бути чинником (впливати на інший об'єкт), викликом (новою умовою, на яку слід реагувати – адаптуватись, змінюватись, замінюватись), рушієм (спонукати до змін іншого об'єкта, часто – системи), імперативом (бути обов'язковою до виконання вимогою).

Концептуально міграцію як чинник розвитку можна розглядати з позицій втрат, стабілізації, відновлення, балансування й прогресивізації (табл. 1).

У дослідженнях українських учених міграція здебільшого розглядається як чинник втрат. Більше того, міграція за певних умов стає ризикогенним чинником для безпеки різного рівня – від глобального до особистісного. У підтвердження – наступні наукові положення: міграція в значних обсягах є дестабілізатором розвитку економіки й держави (Я. Волоско [1, с. 43]); міграція є однією з гібридних загроз для економічної безпеки (Т. Васильців та ін. [2, с. 37]); міграція є загрозою національній й економічній безпеці у зв'язку зі зниженням ресурсних можливостей суспільного виробництва (В. Поліщук [3, с. 11]). Такі висновки є закономірними, зважаючи на міграційну ситуацію в Україні – міграція постійно зростала й перетворилась з циклічної трудової в інтелектуальну й освітню, а в умовах повномасштабної війни – у невизначену за тривалістю й швидше за все безповоротну.

Разом з тим, окрім ризикогенного концепту важливим є проактивний концепт розгляду міграції. Такий підхід проявляється в політиці Міжнародної організації з міграції (МОМ), яка, в тому числі, пропонує його в Україні. Так, у 2016 році МОМ опублікувала звіт за результатами досліджень домогосподарств, що мали показати сфери та шляхи ідентифікації і популяризації позитивних наслідків міграції та її зв'язків з розвитком [4]. Міграція дійсно може бути чинником розвитку в прогресивному аспекті. Для цього важливо обґрунтувати концептуально-методичні підходи до аналізування її впливу на економіку й суспільство. Для України

Таблиця 1

Підходи та концепти дослідження міграції населення як чинника розвитку

<i>Міграція як чинник розвитку, результатом якого є:</i>					
	Втрати	Стабілізація	Відновлення	Балансування	Прогресивізація
Домінуючий концепт	Ризикогенний концепт (виникнення ризиків → загроз → катастроф)	Концепт стійкості (збереження закономірностей в умовах нестабільності за рахунок ресурсних резервів та їх мобілізації)	Концепт резильєнтності (відновлення структури (пропорцій) в умовах шоків через абсорбцію, гнучкість і трансформаційність)	Концепт сталості (регульовані закономірні зміни на основі циклічності, заміщення й балансування)	Концепт проактивності (реалізація рішень та дій на основі різнострокового планування)

Джерело: авторська розробка

це актуально здійснювати через призму впливу на соціально-економічну резильєнтність. Важливість проблематики резильєнтності підтверджує виділення серед напрямів досліджень НАН України з 2023 року пріоритетного напрямку «Стійкий (резильєнтний) розвиток вітчизняної економіки у воєнний і повоєнний періоди». У рамках напрямку наукові інститути досліджують перспективи розвитку резильєнтної економіки, безпеки й резильєнтності економічного розвитку, національно укоріненої стійкості тощо.

«Резильєнтність» – термін, який почали використовувати в політиці міжнародних організацій з 2010х років та який значно актуалізувався після пандемії COVID-19. Ці процеси описує в своєму дослідженні Д. Череватський, вкладаючи в зміст та специфіку резильєнтності алюзію на властивості пружності й пропорційності з механіки [5, с. 31–32]. Важливим висновком щодо змісту резильєнтності є не лише здатність об'єкта (системи) відновлюватись в умовах форс-мажорів та шоків, але й збереження його пропорційних властивостей. Відтак, якщо мова йде про *соціально-економічну резильєнтність*, то це здатність відновлення суспільства й економіки в синергії, що супроводжується збереженням певної структури – соціальної (статево-вікового складу, соціальної стратифікації за доходами, власністю, освітою, професією, доступом до соціальних послуг і т. д.) та економічної (кон'юнктури ринку, виробництва, зайнятості, просторового розвитку).

Відновлення суспільства й економіки відбувається за обраними реакціями – (а) збереження стабільності через здатність «абсорбувати» впливи, (б) гнучкість через адаптацію та (в) зміни через трансформацію [6, с. 6].

Міграція може бути як стимулятором соціально-економічної резильєнтності, так і дестимулятором. При цьому мають забезпечуватись певні умови (табл. 2). Їхню вагомість підтверджує міграційна ситуація в Україні у період повномасштабного російського вторгнення. Так, якщо б міграція

населення України відповідала ознакам міграційної безпеки, тобто була безпечною, легальною й урегульованою, то міграційна криза з 2022 року не була б настільки неконтрольованою, коли відсутні точні дані щодо кількості внутрішньо переміщених осіб, біженців за кордоном, їх соціально-демографічних, освітньо-кваліфікаційних та інших характеристик. Для прикладу, до сьогодні достеменно невідомо, скільки молоді виїхало за кордон. Це неприпустимо для вироблення ефективної міграційної політики воєнного часу та регулювання впливу міграції на соціально-економічну резильєнтність України в цілому, адже молодь є стратегічною соціально-демографічною групою для повоєнного відновлення.

Ситуація воєнного часу в Україні підтверджує важливість досвіду реакцій на виклики (як правило, «слабші») у попередні роки. Якщо цей досвід успішний, то міграція посилює позитивний вплив. Як приклад, це може бути досвід повернення діаспори другої (політичної) міграційної хвилі та репатріації кримських татар після 1991 року і перемоги Помаранчевої революції 2005 року. Цей досвід показав готовність певної частини осіб українського походження повертатись в Україну за умов бачення перспектив її розвитку як демократичної держави з верховенством права, економічними свободами й захищеністю населення. Також накопичений досвід грошових переказів трудових мігрантів в Україну, які з 2022 року хоч і знижуються, проте формують вагомий частину економіки споживання та економіки благодійності. Це підтверджує збереження зв'язків представників принаймні першого покоління діаспори з Україною та підвищує ймовірність їх позитивних реакцій на стимули реєміграції.

Ще один приклад реакцій на «слабші» виклики – досвід 2014 року, коли Україна вперше зіткнулась з проблемою масових вимушених міграцій. Тоді максимальний показник кількості внутрішньо переміщених осіб сягнув 1,5 млн осіб [7]. Як реакція, був прийнятий Закон України

Таблиця 2

Умови характеру міграційних детермінант соціально-економічної резильєнтності суспільства, економіки, держави

	Міграція-дестимулятор (ризик)	Міграція-стимулятор
Умови базові	- Ризикогенність міграції – нерегульованої, нелегальної, такої, що є загрозою для життя і здоров'я мігрантів та приймаючого населення. - Міграційний процес – еміграційний, з низькою ймовірністю реєміграції. - Вразливість суспільства, економіки, держави.	- Міграційна безпека – безпечна, легальна, врегульована міграція. - Міграційний процес – циклічний, орієнтований на реєміграцію та селективну імміграцію. - Стійкість суспільства, економіки, держави (наявність і мобілізація ресурсів, закономірність розвитку, досвід стійкості й резильєнтності).
Умови ситуативні	- Автаркія та/або зовнішня ізоляваність. - Міжпоколінні розриви. - Негативний досвід реакцій на «слабші» виклики.	- Зовнішня допомога. - Міжпоколінні взаємодії, історична пам'ять. - Позитивний досвід реакцій на «слабші» виклики.

Джерело: авторська розробка

«Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», розроблені онлайн-платформи для інформування внутрішньо переміщених осіб щодо можливостей захисту. Почав формуватись громадський сектор підтримки за активної участі міжнародних організацій. Це стало основою для консолідації зусиль у 2022 році в перші місяці війни, коли масштаби вимушених міграцій сягали 20 % населення України [8].

Соціально-економічна резильєнтність має тісний взаємозв'язок зі стійкістю. Чим більший позитивний досвід реакцій на виклики, тим стійкішими є суспільство, економіка і держава.

При розгляді міграції як (де-)стимулятора розвитку необхідно враховувати ймовірність зміни характеру міграційних детермінант (рис. 1). З плином часу ресурси стійкості (бюджетні, інвестиційні, людські, соціальні та ін.) вичерпуються або переорієнтовуються з мобілізаційних на інші цілі. Більшість учасників міграційних процесів адаптуються до нових умов. У міграційному контексті це яскраво проявляється на поступовому зниженні частки біженців з України, які готові повернутись після завершення війни чи заморожування її гострої фази. За результатами досліджень німецького інституту Ifo біженців з України в Європі, якщо у 2022 році частка осіб, які не планували повернення в Україну складала 10 %, то в 2023 році зросла до 12 %, а в червні 2024 року вже становила 25 %; примітно, що 25 % не визначились у відповіді, тобто потенціал неповернення за успішної інтеграції залишається високим [9].

Характер міграційних детермінант соціально-економічної резильєнтності посилює їх ризикогенність у випадку неповернення окремих груп осіб, в інтеграції яких зацікавлені приймаючі суспільства. Мова йде про молодь, жінок фертильного віку з дітьми (особливо якщо ті навчаються в нових

закладах освіти), освітян і науковців, фахівців робітничих, інженерних, менеджерських й інших професій, які затребувані для економіки воєнного часу та повоєнного відновлення. Вкрай ризикогенною є еміграція підприємців (як осіб-носіїв підприємницького потенціалу, так і цілих компаній), а також «високовартісних людей». Остання категорія є дуже цікавою та майже не дослідженою в Україні. Мова йде про так званих «high-net-worth individual», які володіють ліквідними активами понад 1 млн дол. США. З проблемою еміграції «високовартісних людей» у 2022 році зіткнулась росія. Також вона залишається актуальною для Китаю. Потрібно вивчати такі ризики і для України, особливо що стосується «високовартісних людей» нової генерації – засновників ІТ-компаній.

Таким чином, міграція як чинник розвитку загалом і соціально-економічної резильєнтності зокрема є актуальним об'єктом для аналізування. Концептуальне розуміння підходів до розгляду міграції як чинника розвитку є основою для розробки якісного методичного інструментарію з оцінювання її впливу на резильєнтність. У цьому підтверджуватиметься практична цінність наукових висновків.

Так як за змістом соціально-економічна резильєнтність передбачає реакції суспільства й економіки через абсорбцію, гнучкість і трансформаційність, результати оцінювання впливу міграції слід інтерпретувати у фокусі досягнення цих станів. Пропонуємо наступні підходи до оцінювання впливу міграції на соціально-економічну резильєнтність:

1. Підхід «безпекових причин міграції», що дозволяє виявити вплив на «абсорбуючу» здатність економіки й суспільства, тобто збереження відносної стабільності та структури в умовах форсмажорів і шоків. Якщо причини міграції призводять

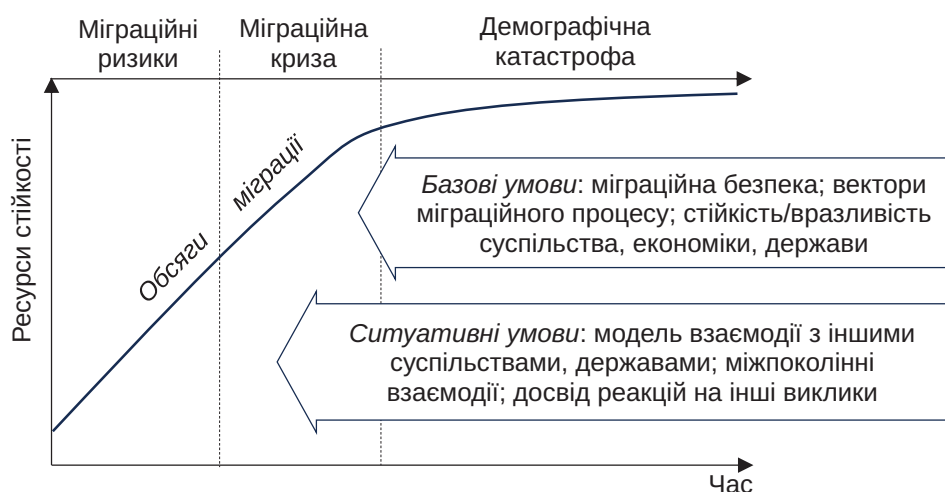

Рис. 1. Наслідки міграційних детермінант соціально-економічної резильєнтності у координатах ресурсів стійкості та часу

Джерело: авторська розробка

до її зростання та відсутності ознак міграційної безпеки (врегульованості, легальності, безпеки), то це вказує на нездатність держави, економіки й суспільства протистояти викликам та покращувати внутрішні умови.

Як приклад методики за першим підходом – з монографії за редакції А. Михненка і Н. Грущинської. Авторами визначено критерії безпеки на особистому, суспільному і державному рівнях методом граничних значень. Автори узагальнюють граничні значення ризикогенних чинників безпеки, де визначені ті, що мають прямий вплив на зростання міграції населення, відтак посилюють її вплив на соціально-економічну резильєнтність [10, с. 86-88]: 1) нерівність доходів населення – співвідношення доходів 20 % найбагатших і найбідніших громадян (10:1), частка населення за межею бідності (10%); 2) зайнятість населення – співвідношення мінімальної і середньої заробітної плати (1:3), рівень безробіття (до 10%); 3) демовідтворення населення – умовний коефіцієнт депопуляції (1), сумарний коефіцієнт народжуваності (2,14-2,15), середня тривалість життя (від 75 років), частка осіб понад 65 років у чисельності населення (до 7%); 4) соціальна напруга – кількість правопорушень на 100 осіб (до 6), рівень споживання алкоголю (до 8 л на рік однією людиною), кількість суїцидів на 100 тис. населення (до 3), рівень розповсюдженості психічних захворювань на 1000 осіб (потребує перегляду); 5) громадянське суспільство – частка осіб, які вимагають покращення політичної системи (до 40%), довіра до органів влади (від 40%).

Апробація наведеної методики з обґрунтованими вдосконаленнями дозволить розуміти безпекове середовище формування міграційних намірів та змінювати його відповідно до потреб збереження людського потенціалу.

2. Підхід «характеру міграційних процесів», що дозволяє визначити гнучкість суспільства шляхом виявлення переважаючих міграційних моделей – еміграційної (з успішною адаптацією й інтеграцією), імміграційної (заміщення), рееміграційної (свідомої, вимушеної через проблеми в адаптації й інтеграції), циркулюючої (маятникової, повторюваної коротко- й середньострокової) та ін.

Методики аналізування характеру міграційних процесів передбачають поєднання статистичних (за даними перетину державного кордону, зміни місця реєстрації, фіксуванням користування мобільним зв'язком та ін.) і соціологічних (за даними обстежень МОМ та ін. міжнародних організацій, наукових інститутів та дослідницьких агенцій, у т.ч. на замовлення органів влади) методів. Цільовими групами аналізування мають бути не лише активні мігранти, але й особи з міграційним досвідом та, що важливо, представники діаспори щонайменше першого й другого поколінь.

3. Підхід «наслідків міграції», що дозволяє оцінити трансформаційність економіки й суспільства через міграційні детермінанти. Результати трансформаційності дають змогу підтвердити характер впливу міграції – як стимулятора (міграція як актив) чи як дестимулятора (міграція як ризик).

Найбільш розробленими є методики аналізування міграції як ризику. В Україні у 2015 році на рівні Державної міграційної служби України було опубліковано методичку моніторингу міграційних ризиків у сфері демографії, щодо окремих груп мігрантів – внутрішніх, емігрантів, іммігрантів, нелегальних мігрантів, шукачів притулку, трудових мігрантів [11]. У 2021 році на публічних обговореннях діяльності Державної міграційної служби України піднімалось питання щодо необхідності доповнення її адміністративної роботи прогнозуванням міграційних ризиків для своєчасного реагування на потенційні загрози. На жаль, у реальності відповідну політику поки не було запроваджено, негативні наслідки від чого посилились, зважаючи на виклики масової вимушеної міграції з 2022 року. У Плані заходів щодо реалізації Стратегії державної міграційної політики України на 2024–2025 роки одним з пунктів визначено моніторинг міграційних процесів з аналізом міграційних ризиків [12]. Тому надалі слід спостерігати за втіленням цього заходу в життя та якістю його виконання.

Методики визначення міграції як активу є менш розробленими в Україні. Однією з них є методика соціологічного дослідження осіб з міграційним досвідом щодо капіталізації людського потенціалу, запропонована вченим ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України» [13]. Апробація методики за результатами опитування молоді з міграційним досвідом на прикладі Львівської області показала позитивну наслідковість міграції для капіталізації потенціалу на особистісному рівні, що, однак, не корелює з втратами на регіональному і національному рівнях та потребує реалізації відповідної політики.

Наведені підходи до оцінювання впливу міграції на соціально-економічну резильєнтність дозволяють виявити причини, характер та наслідки міграції. На основі отриманої інформації можна робити висновки щодо впливу міграції на відновлення економіки та суспільства в складних умовах безпекової невизначеності.

Висновки. Міграційні детермінанти для українського суспільства зберігають вагомість впродовж усіх років незалежності. З 2022 року вони набули загрозливого характеру. Міграційний чинник потребує аналізування щодо причин, характеру й наслідків міграції з позиції його використання для повного відновлення України. Демографічні втрати є колосальними і міграція значно їх поглиблює. Тому актуальним науковим завданням є дослідження впливу міграції на соціально-економічну

резильєнтність, що відображає здатність відновлення суспільства й економіки в синергії зі збереженням соціальної та економічної структур.

Для аналізування міграційних детермінант соціально-економічної резильєнтності необхідно орієнтуватись на підходи «безпекових причин міграції», «характеру міграційних процесів» та «наслідків міграції». Особливо перспективним є перший підхід, зокрема з використанням методу граничних значень для демографічних, економічних, соціальних і політичних умов. З точки зору особистої, суспільної та національної безпеки вони детермінують міграцію населення. Власне у подальших дослідженнях авторів плануються провести аналіз граничних значень безпекових причин міграції з виявленням кризових викликів для населення України.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Волоско Я. О. Адміністративно-правове регулювання трудової міграції в умовах трансформації економіки України: Дис... канд. юрид. наук: 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Львів, 2015. 181 с.
2. Васильців Т. Г., Лупак Р. Л., Волошин В. І. Стратегічні імперативи державної політики протидії гібридним загрозам і забезпечення економічної безпеки України. *Економіка України*. 2021. № 2. С. 32–51. DOI: <https://doi.org/10.15407/economyukr.2021.02.032>
3. Поліщук В. В. Державне регулювання міграційних процесів у контексті соціально-економічного розвитку України: Дис... доктора філософії: 051 Економіка. Львів, 2021. 244 с.
4. Міграція як чинник розвитку в Україні. Дослідження фінансових надходжень, пов'язаних з міграцією, та їхнього впливу на розвиток в Україні / Міжнародна організація з міграції (МОМ), Представництво в Україні. Київ, 2016. 116 с. URL: https://ukraine.iom.int/sites/g/files/tmzbd1861/files/documents/mom_migration_yak_chynnyk_rozvytku_v_ukrayini.pdf
5. Череватський Д. Ю. Резильєнтність економіки та економіка резильєнтності. *Економіка промисловості*. 2023. № 1(101). С. 31–39. DOI: <http://doi.org/10.15407/econindustry2023.01.031>
6. Мельник М. І., Залуцький І. Р., Мельник В. А. Концепт резилентності економіки регіонів в умовах ендогенізації регіонального розвитку. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2023. Вип. 2. С. 3–13. DOI: <https://doi.org/10.36818/2071-4653-2023-2-1>
7. Скільки в Україні переселенців і яку допомогу вони отримали в липні: Слово і Діло (26.08.2021). URL: <https://www.slovoidilo.ua/2021/08/26/infografika/suspilstvo/pereselenczi-ukrayini-skilky-yix-ta-yakux-oblastyax-prozhyvayut>
8. Ukraine – Internal Displacement Report – General Population Survey Round 2 (24 March – 1 April 2022) / International Organization for Migration. URL: <https://displacement.iom.int/reports/ukraine-internal-displacement-report-general-population-survey-round-2-24-march-1-april>

9. Adema J., Giesing Y., Poutvaara P. Rückkehr oder Integration – welche Perspektiven haben Geflüchtete aus der Ukraine? *Ifo Schnelldiens*. 2024. № 10(77). P. 3–35. URL: <https://www.ifo.de/DocDL/sd-2024-10-adema-et-al-perspektiven-ukrainische-gefluechtete.pdf>

10. Михненко А. М., Грущинська Н. М., Нестеряк Ю. В. та ін. *Публічне управління та національна безпека: монографія / за ред. д-ра іст. наук, проф. А. М. Михненка і д-ра екон. наук, доц. Н. М. Грущинської*. Київ: НАУ, 2019. 340 с.

11. Орієнтовний перелік можливих міграційних ризиків, що можуть призвести до негативних наслідків у сферах міграції та інших пов'язаних сферах, на 2015 рік. Державна міграційна служба України. URL: https://dmsu.gov.ua/assets/files/doc/Perelik_2.pdf

12. Про затвердження плану заходів на 2024 і 2025 роки щодо реалізації Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України № 837-р від 03.09.2024 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/837-2024-%D1%80#Text>

13. Біль М. М., Махонюк О. В., Мульська О. П., Бараняк І. Є., Карп'як М. О. *Міграційна мобільність молоді: результати соціологічного дослідження та нові виклики в умовах війни: науково-аналітична доповідь / НАН України. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України»*. Львів, 2022. 72 с.

REFERENCES:

1. Volosko, Ya.O. (2015). *Administrativno-pravove rehuliuвання трудової міграції в умовах трансформації економіки України* [Administrative and legal regulation of labor migration in conditions of economy transformation of Ukraine]: Ph.D. dissertation, Lviv, 181 p.
2. Vasylytsiv T.H., Lupak R.L., Voloshyn V.I. (2021). *Strategichni imperatyvy derzhavnoi polityky protydii hibrydnym zahrozam i zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy* [Strategic imperatives of state policy of countering hybrid threats and ensuring economic security of Ukraine]. *Ekonomika Ukrainy*, vol. 2, pp. 32–51.
3. Polishchuk V.V. (2021). *Derzhavne rehuliuвання mihratsiinykh protsesiv u konteksti sotsialno-ekonomichnoho rozvytku Ukrainy* [State regulation of migration processes in context of socio-economic development of Ukraine]: Ph.D. dissertation, Lviv, 244 p.
4. *Mihratsiia yak chynnyk rozvytku v Ukraini. Doslidzhennia finansovykh nadkhodzhenn, poviazanykh z mihratsiieiu, ta yikhnoho vplyvu na rozvytok v Ukraini* (2016) [Migration as a development factor in Ukraine. Study of financial receipts related to migration and their impact on development in Ukraine]. *Mizhnarodna orhanizatsiia z mihratsii (MOM), Predstavnytstvo v Ukraini*. Kyiv, 116 p.
5. Cherevatskyi D.Yu. (2023). *Rezylientnist ekonomiky ta ekonomika rezylientnosti* [Resilience of economy and economics of resilience]. *Ekonomika promyslovosti*, vol. 1(101), pp. 31–39.

6. Melnyk M.I., Zalutskyi I.R., Melnyk V.A. (2023). Kontsept rezylentnosti ekonomiky rehioniv v umovakh endohenizatsii rehionalnoho rozvytku [Concept of economy resilience of regions in conditions of regional development endogenization]. *Sotsialno-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrainy*, vol. 2, pp. 3–13.
7. Word and Deed (2021). Skilky v Ukraini pereselentsiv i yaku dopomohu vony otrymaly v lypni [How many migrants are in Ukraine and what assistance did they receive in July]. Available at: <https://www.slovoidilo.ua/2021/08/26/infografika/suspilstvo/pereselenci-ukrayini-skilky-yix-ta-yakix-oblast-yax-prozhyvayut> (Accessed 24 October 2024).
8. International Organization for Migration (2022). Ukraine – Internal Displacement Report – General Population Survey Round 2 (24 March – 1 April 2022). Available at: <https://displacement.iom.int/reports/ukraine-internal-displacement-report-general-population-survey-round-2-24-march-1-april> (Accessed 24 October 2024).
9. Adema J., Giesing Y., Poutvaara P. (2024). Rückkehr oder Integration – welche Perspektiven haben Geflüchtete aus der Ukraine? *Ifo Schnelldiens*, vol. 10(77), pp. 3-35. Available at: <https://www.ifo.de/DocDL/sd-2024-10-adema-et-al-perspektiven-ukrainische-gefluechtete.pdf> (Accessed 25 October 2024).
10. Mykhnenko A.M., Hrushchynska N.M., Nesteriak Yu.V. etc (2019). Publichne upravlinnia ta natsionalna bezpeka [Public administration and national security], Kyiv, NAU.
11. State Migration Service of Ukraine (2015). Oriientovnyi perelik mozhlyvykh mihratsiinykh ryzykiv, shcho mozhut pryzvesty do nehatyvnykh naslidkiv u sferakh mihratsii ta inshykh poviazanykh sferakh, na 2015 rik [Tentative list of possible migration risks that may lead to negative consequences in spheres of migration and other related spheres for 2015]. Available at: https://dmsu.gov.ua/assets/files/doc/Perelik_2.pdf (accessed 25 October 2024).
12. Pro zatverdzhennia planu zakhodiv na 2024 i 2025 roky shchodo realizatsii Stratehii derzhavnoi mihratsiinoi polityky Ukrainy na period do 2025 roku [On the approval of the action plan for 2024 and 2025 regarding the implementation of the State Migration Policy Strategy of Ukraine for the period until 2025]. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy № 837-r vid 03.09.2024 roku. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/837-2024-%D1%80#Text> (accessed 25 October 2024).
13. Bil, M.M., Makhoniuk, O.V., Mulska, O.P., Baraniak, I.Ye., & Karpiak, M.O. (2022). Mihratsiina mobilnist molodi: rezultaty sotsiologichnoho doslidzhennia ta novi vyklyky v umovakh viiny [Youth migration mobility: results of sociological study and new challenges in war conditions], Dolishniy Institute of Regional Research of NAS of Ukraine, Lviv, 72 p.